

01 Nov 2019

چرخى، يعقوب بن عثمان (۷۶۲-۸۵۱ق)

۱۴۱. تفسير چرخى، تصحيح حسنعلی محمدی، ليلا حمایى، تهران:

فرتاب، ۱۳۸۷، ۳۲۰ص، وزيری.

- تفسير عرفانى جزء ۲۹ و ۳۰ قرآن كريم است.

• فهرست

مقدمه: شرح حال يعقوب چرخى: ۱۱، علم تفسير: ۱۳، ترتيب و شيوه نگارش اين تفسير: ۱۷، سورة الملك: ۳۵، سورة القلم: ۵۱، قصه يونس: ۶۷، سورة الحاقة: ۷۱، قصه صالح بيغمير: ۷۲، قصه عاديان: ۷۶، قصه لوط بيغمير: ۷۸، سورة المعارج: ۹۱، سورة نوح: ۱۰۱، قصه نوح: ۱۰۱، سورة الجن: ۱۱۱، سورة المزمل: ۱۲۵، سورة المدثر: ۱۳۷، سورة القيمة: ۱۴۷، سورة الدهر: ۱۵۳، سورة المرسلات: ۱۶۳، سورة التبا: ۱۶۹، سورة التازعات: ۱۷۹، قصه فرعون: ۱۸۲، سورة عبس: ۱۸۹، سورة الكورث: ۱۹۵، سورة الانطار: ۲۰۱، سورة المطففين: ۲۰۵، سورة الانشاق: ۲۱۱، سورة البروج: ۲۱۷، سورة الطارق: ۲۲۳، سورة الاعلى: ۲۲۷، سورة الغاشية: ۲۳۱، سورة الفجر: ۲۳۵، سورة البلد: ۲۴۱، سورة الشمس: ۲۴۵، سورة الليل: ۲۴۷، سورة الضحى: ۲۵۱، سورة الم نشرح: ۲۵۵، سورة التين: ۲۵۹، سورة العلق: ۲۶۱، سورة القدر: ۲۶۵، سورة البيئ: ۲۶۹، سورة زلزلت: ۲۷۳، سورة العاديات: ۲۷۷، سورة القارعة: ۲۷۹، سورة التكاثر: سورة العصر: ۲۸۳، سورة الهزله: ۲۸۵، سورة الفيل: ۲۸۷، سورة قريش: ۲۹۱، سورة الماعون: ۲۹۳، سورة الكوثر: ۲۹۵، سورة الكافرون: ۲۹۷، سورة النصر: ۲۹۹، سورة تبت: ۳۰۱، سورة الاخلاص: ۳۰۳، سورة الفلق: ۳۰۵، سورة الناس: ۳۰۷، خاتمه: ۳۰۹، فهرستها: ۳۱۱.

چرخى، يعقوب بن عثمان (۷۶۲-۸۵۱ق)

۱۴۲. رساله ابدالیه، تصحيح محمد نذير رانجه، اسلام آباد: مركز

تحقيقات فارسى ايران و پاكستان، ۱۳۹۸ق، ۳۳ + ۸۱ص،

رقعى.

- سرگذشت نامه مختصرى از عارفان نقشبندى و ذكر كلمات

قصار و اشعارى از عرفاست.

البقاء: ۵۲، منظر التلويين: ۵۴، منظر التمكين: ۵۶، منظر المكالمه: ۵۸، منظر المسامرة: ۶۱، منظر المخاطبة: ۶۳، منظر المسامرة: ۶۶، منظر التعليم: ۶۷، منظر الوقوف: ۶۹، منظر السير: ۷۱، منظر الرجوع: ۷۳، منظر البشائر وهو على أنواع: ۷۴، أ- النوع الأول: ۷۴، ب- النوع الثاني: ۷۴، ت- النوع الثالث: ۷۵، منظر التذائر: ۷۶، منظر العلم: ۷۸، منظر العين: ۷۹، منظر الحق: ۸۰، منظر الحقيقة: ۸۱، منظر الوحدة: ۸۲، منظر الإيهام: ۸۳، منظر الفتق: ۸۵، منظر الإجمال الكلي: ۸۸، منظر الإطلاق: ۹۱، منظر التقييد: ۹۳، منظر الوصال: ۹۴، منظر الفصال: ۹۵، منظر التجريد: ۹۶، منظر التفريد: ۹۷، منظر خلع العذار: ۹۸، منظر ستر الحال بالحال: ۱۰۰، منظر الملامة: ۱۰۱، منظر التصوف: ۱۰۳، منظر الترددق: ۱۰۴، منظر الوقوف مع المراسم: ۱۰۶، منظر الكفر: ۱۰۸، منظر الإيمان: ۱۱۰، منظر الإحسان: ۱۱۲، منظر الشهادة: ۱۱۳، منظر الصدقية: ۱۱۴، منظر القربية: ۱۱۵، منظر العبودية: ۱۱۶، منظر الهداية: ۱۱۷، منظر البداية: ۱۱۹، منظر النهاية: ۱۲۰، منظر الجمال: ۱۲۴، منظر الجلال: ۱۲۶، منظر الكمال: ۱۲۸، منظر الاستواء: ۱۳۰، منظر الاستيلاء: ۱۳۱، منظر اللذة السارية: ۱۳۳، منظر الكشف والعيان: ۱۳۶، منظر الستر: ۱۳۸، منظر الشم: ۱۳۹، منظر الحضائر: ۱۴۰، منظر الخلع والمواهب: ۱۴۲، منظر الأسرار: ۱۴۵، منظر التطرق: ۱۴۸، منظر الصراط المستقيم: ۱۵۰، منظر العناية: ۱۵۱، منظر المملكة: ۱۵۳، منظر الحرف: ۱۵۵، منظر الكلام: ۱۵۷، منظر الصورة: ۱۶۰، منظر المعنى: ۱۶۳، منظر المعرفة: ۱۶۵، منظر التنكير: ۱۶۶، منظر المعية: ۱۶۸، منظر العندية: ۱۷۰، منظر أستغفر الله: ۱۷۱، منظر سبحان الله: ۱۷۳، منظر الحمد لله: ۱۷۵، منظر لا إله إلا الله: ۱۷۷، منظر الله أكبر: ۱۷۸، منظر الملائكة المهتمين: ۱۸۲، منظر العرش: ۱۸۴، منظر الكرسي: ۱۸۶، منظر العلم الأعلى: ۱۸۷، منظر الكون: ۱۸۹، منظر اللوح: ۱۹۰، منظر سدرة المنتهى: ۱۹۲، منظر من أنت؟: ۱۹۳، منظر من أنا: ۱۹۴، منظر الإشارة: ۱۹۵، منظر البهت: ۱۹۷، منظر (وإن بين شئٍ إلا عندنا خزائنه): ۱۹۹، منظر كن فيكون: ۲۰۱، منظر «العجز عن درك الإدراك إدراكك»: ۲۰۳، فهرس الآيات القرآنية: ۲۰۷، فهرس الروايات: ۲۱۰، فهرس كلمات العرفاء: ۲۲۳، فهرس الأشعار: ۲۲۴، فهرس السيرة الذاتية للشيخ عبد الكريم الجيلي في المناظر الإلهية: ۲۲۵، ترجمة بعض الأعلام: ۲۳۰، فهرس مطالب الكتاب: ۲۳۵.

فرهنگ آثار عرفان اسلامى: براسمى موضوعات و مضامين، گردآورى سيدرضا باقریان موحى، با همكارى احمد

شاکر نژاد، حسين مرادى: قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامى، ۱۳۹۵.

ISAM DN. 260931

by adding five Turkish couplets to every couplet of the *Cez̄ire-i mesnevī* of Yusuf-ı Sineçak (Yūsuf-ı Sīneçāk, d. 953/1546–7). A master's thesis was written about it in 1986 (Hidayetoğlu).

7. *Nazm-ı niyâz* ("Poem of entreaty"). This *mesnevī* of 136 couplets is a commentary in verse on the *Rūznāme* ("Journal") of the famous scholar of astronomy Mustafa b. Ahmed (Muştafā b. Aḥmed, also known as Şeyh Vefa/Şeykh Vefā, d. 896/1491), in which he discussed the characteristics of the twelve months. There are four known copies of the *mesnevī*, which was published in 2013 (Donuk).

Sadettin Nüzhet Ergun has suggested that a number of works are misattributed to Cevri (Ergun, 1071), such as the two-volume *Cevrī tārīkhī* ("History of Cevri"), ascribed to Cevri in several sources, including the *Tarih (Ta'rikh)* of Naima (Nā'imā, d. 1128/1716). Other mistakenly attributed works are *Mu'ammā risālesi* ("Treatise on enigma"); *Müfredāt-ı tıbb manzūmesi* ("Poem on the materia medica"); *Terceme-i ahvāl-i kh'āce Hāfiz-i Şirāzī* ("Translation of the circumstances of Master Hafiz of Shiraz"); *Terceme-i Pend-i 'Attār* ("Translation of the Advice of 'Attār"); and *Terceme-i Şeh-nāme-i Firdavsi-yi Tūsī* ("Translation of the *Shāhnāma* of Firdavsi of Tūs").

BIBLIOGRAPHY

Muştafā Nā'imā, *Ta'rikh-i Nā'imā* (Istanbul 1147/1734–5), 2:542–3; Ali Enver, *Semāhāne-i edeb* (Istanbul 1309/1891–2), 31–4; Faik Reşad, *Eslaf*, vol.1, (Istanbul 1311–2/1893–4, 1894–5), 78–85; Seyyid Rıza, *Asar-ı eslafdan tezkire-i Rıza* (Istanbul 1316/1898–9), 23–4; Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i hattatin*, ed. İbnülemin Mahmud Kemal (Istanbul 1928), 639; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı müellifleri* (Istanbul 1338/1919–20), 2:126; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk şairleri* (Istanbul 1939), 3:1049–71; Ezel Erverdi et al. (eds.), *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi* (Istanbul

1977), 2:58–9, s.v. Cevri, İbrahim Çelebi; Hüseyin Ayan, *Cevri hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni*, Erzurum 1981; Selahaddin Hidayetoğlu, *Aynu'l-füyüz—Cez̄ire-i mesnevī'nin manzum şerhi—Cevri İbrahim Çelebi*, master's thesis, Selçuk University, Konya. 1986; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayii'l-fudalā*, vol. 1 (*Şaik-i Nu'maniye ve zeyilleri*, vol. 3), ed. Abdülkadir Özcan (Istanbul 1989), 663–4; Ömer İnce, *Cevri divânında tarihî ve efsanevî unsurların tespiti ve işlenişî*, master's thesis, Dokuz Eylül University, İzmir 1991; Yasemin Akkuş, *Melhame-i Cevri (tamamı, transkripsiyonlu metin, konu tasnifi, sözlük)*, master's thesis, Sakarya University, Sakarya 2000; Esrar Dede, *Tezkire-i şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*, ed. İlhan Genç (Ankara 2000), 112–6; Muştafa Şafâyî Efendi, *Tezkire-i Şafâyî (Nuhbetü'l-âsar min fevâ'idü'l-es'âr)*, ed. Pervin Çapan (Ankara 2005), 137–41; Şeref Boyraz, *Fal kitabı. Melhemeler ve Türk halk kültürü*, Istanbul 2006; Sema Gülmez, *Cevri İbrahim Çelebi ve Hilve-i çihâr-yâr-ı güzîn adlı eseri*, master's thesis, Dokuz Eylül University, İzmir 2006; Haluk Aydın, *Cevri divânının tahlili*, Ph.D. diss., Balıkesir University, Balıkesir 2010; Suat Donuk, *Cevri'nin Nazm-ı niyâz mesnevisi*, *Türklük Bilimi Araştırmaları* 33 (2013), 93–123; Hüseyin Ayan, *Cevri İbrahim Çelebi*, *TDVİA* 7:460–1.

M. FATİH KÖRSAL

Charkhī, Ya'qūb

Ya'qūb b. 'Uthmān b. Maḥmūd b. Muḥammad Ghaznavī **Charkhī** (d. 838/1434–5 or 851/1447–8) was a *shaykh* of the Kh'ājagān-Naqshbandiyya brotherhood (the Kh'ājagān, lit., masters, were a network of Şūfis in Central Asia often incorporated into later Naqshbandī hierarchies; the Naqshbandī Şūfī order, whose eponymous founder, Bahā' al-Dīn Naqshband, d. 791/1389, is now widespread). Ya'qūb was born in or near Charkh, a small town between Kabul and Ghazna, in present-day Logar province, Afghanistan. His teacher in the accepted *silsilas*

چرخى به توصیة او عمل کرد و صحبت تاج‌الدین را دریافت و در نتیجه آن عزم وی برای دادن دست ارادت به بهاء‌الدین جدی‌تر شد و از این‌رو، دوباره به بخارا بازگشت (قبضوری، ۵۴۱-۵۳۹؛ کاشفی، ۱۱۶/۱-۱۱۷؛ الگار، همانجا).

در آنجا پس از اشارات غیبی، واقعه‌های گوناگون و تقال به قرآن کریم، اندک تردید چرخى برای پیوستن به بهاء‌الدین نقشبند از میان رفت. بنابراین، به نزد وی شتافت و بدو دست ارادت داد. بهاء‌الدین برای وی سلسله مشایخ خود را تا عبدالخالق غجدوانی بازگفت و او را به وقوف عددی - یکی از اصول طریقت نقشبندیه که عبارت از رعایت عدد فرد در ذکر قلبی است - مشغول نمود. پس از مدتی ملازمت، بهاء‌الدین به چرخى اذن سفر داد و سفارش کرد که آنچه از وی به او رسیده است، به بندگان خدا برساند (کاشفی، ۱۱۷/۱-۱۱۹؛ قبضوری، ۵۴۱). وی همچنین چرخى را به ملازمت مرید و جانشین خود، علاء‌الدین عطار، توصیه کرد.

چرخى پس از درگذشت بهاء‌الدین در ۷۹۱/ق ۱۳۸۹ م مدتی در کش و بدخشان به‌سر برد. در این هنگام، علاء‌الدین که در چغانیان - در غرب ماوراءالنهر - ساکن بود، به وی نامه‌ای نوشت و از او خواست که طبق وصیت بهاء‌الدین نزد او بیاید. از این‌رو، چرخى به چغانیان رفت و تا ۳ روز پس از وفات علاء‌الدین در آنجا به‌سر برد و سپس به جانب هلفتو از توابع حصار رفت و تا پایان عمر در آنجا ماند. ظاهراً نسبت هلفتونی او نیز مربوط به همین دوره پایانی زندگی او است (کاشفی، ۱۱۹/۱؛ الگار، همانجا).

مقبره چرخى اینک در همان هلفتو، جایی که امروزه کالخور لنین نامیده می‌شود، قرار دارد. این مکان واقع در وادی چغانیان و در نزدیکی دوشنبه، پایتخت تاجیکستان، جایی است که در گذشته شهر حصار شادمان در آنجا بوده است (نفیسی، ۷۸/۲؛ معصوم‌علیشاه، ۶۲/۳؛ غلام‌سرور، ۵۶۷/۱؛ داراشکوه، ۸۰؛ نیز نک: رانجها، مقدمه بر رساله ابدالیه، ۱۵). آرامگاه او در تاجیکستان هنوز هم از مقدس‌ترین مکانهای زیارتی در آن دیار است و مرقد پدر و اجداد وی در چرخ نیز همچنان پرزائر است (الگار، ۸۲: ابراهیم خلیل، ۱۲-۱۴).

اگرچه چرخى نخست از شخص بهاء‌الدین نقشبند تلقین ذکر یافت و به طریقه نقشبندیه وارد شد، اما در نسب‌نامه مشایخ نقشبندی نام او پس از علاء‌الدین عطار می‌آید (شرافت، ۲۴۲/۱). وی برخلاف استاد و شاگرد خود، یعنی بهاء‌الدین نقشبند و عبیدالله احرار، نقطه عطفی در تاریخ این طریقه به‌شمار نمی‌رود، زیرا نه به دنبال تربیت مریدان بود و نه همچون دیگر مشایخ نقشبندی با حاکمان روابط سیاسی گسترده‌ای داشت. در مقام مقایسه می‌توان گفت که مرید نامدار وی، عبیدالله احرار، با ویژگیهای شخصیتی و اعتبار فراوان و روابط سیاسی‌ای که داشت،

۱۳۲۴ ش: تقوی مقدم، مصطفی، تاریخ سیاسی کهگیلویه، تهران، ۱۳۲۷ ش؛ جغرافیا و اساسی دهات کشور، وزارت کشور، تهران، ۱۳۲۹ ش؛ جعفری، عباس، دائرةالمعارف جغرافیایی ایران، تهران، ۱۳۲۹ ش؛ حسینی، میرک، ریاض الفردوس خانی، به کوشش ایرج افشار و فرشته صرافان، تهران، ۱۳۸۵ ش؛ خدالله مستوفی، زهده‌القلوب، به کوشش لسترنج، لیدن، ۱۳۳۱/ق ۱۹۱۳ م؛ سرشماری اجتماعی - اقتصادی عشایر کوچنده (۱۳۶۶ ش)، نتایج تفصیلی، کل کشور (۱)، مرکز آمار ایران، تهران، ۱۳۶۷ ش؛ همان (۱۳۸۷ ش)، جمعیت عشایری دهستانها، کل کشور (۳)، همان (۱۳۸۷ ش)، نتایج تفصیلی، کل کشور (۲)؛ صفی‌نژاد، جواد، اطلس ایلات کهگیلویه، تهران، ۱۳۴۷ ش؛ همو، عشایر مرکزی ایران، تهران، ۱۳۶۸ ش؛ هسو، «عشایر و کوچ»، فصلنامه عشایری ذخایر انقلاب، تهران، ۱۳۶۶ ش؛ شد؛ ضرابی، منوچهر، «طوایف کهگیلویه»، فرهنگ ایران زمین، تهران، ۱۳۴۵ ش؛ غفاری، یعقوب، شناسنامه ایلات و عشایر کهگیلویه و بویراحمد، تهران، ۱۳۲۴ ش؛ فسایی، حسن، فارس‌نامه ناصری، به کوشش منصور دستگار فسایی، تهران، ۱۳۶۷ ش؛ گرمودی، فتح، سفرنامه، به کوشش فتح‌الدین فتاحی، تهران، ۱۳۴۷ ش؛ گزارش بررسی مقدماتی و طرح مطالعه آینده در ایلات کهگیلویه و بویراحمد، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، تهران، ۱۳۴۵ ش؛ لغت‌نامه دهخدا؛ مجموعه اطلاعات و آمار ایلات و طوایف عشایری ایران، مرکز عشایری ایران، ۱۳۶۱ ش؛ مجیدی، نورمحمد، تاریخ و جغرافیای کوهگیلویه و بویراحمد، تهران، ۱۳۷۱ ش؛ نیز:

Curzon, G. H., *Persia and the Persian Question*, London, 1892; Demorgny, M., «Les Réformes administratives en Perse», *Revue du monde musulman*, Nendeln/ Liechtenstein, 1974, vol. XXII; Field, H., *Contributions to the Anthropology of Iran*, Chicago, 1939.
حسن موسوی‌زاده

چَرخى، یعقوب بن عثمان بن محمود غزنوی (د ۸۵۱ ق/ ۱۴۴۷ م)، از مشایخ متقدم طریقه نقشبندیه.

نسب وی را سرزی، سوزی، سرزی، سروری، و حتی شیرازی نیز گفته‌اند (رانجها، مقدمه بر رساله ابدالیه، ۱-۲). برخی نیز وی را خواجه یعقوب چرخى حصارى (حلمی، ۷۳) یا هلفتونی (هلفتونی) (شرافت، ۲۴۲/۱) نامیده‌اند. خود وی در دیباجه مهم‌ترین اثرش، تفسیر (ص ۲)، خود را «سروری» و در ابتدای «تی‌نامه» (ص ۱۴۳) نسب خود را «سرورزی» معرفی می‌کند. سررز ظاهراً روستایی در منطقه چرخ است که امروزه نیز به همین نام در ناحیه لوگر، نزدیک غزنین در افغانستان قرار دارد و مسکن نیاکان چرخى بوده است (داراشکوه، ۸۰؛ خلیلی، ۱۲۷). به این ترتیب، به نظر می‌رسد که نسب درست او سرورزی باشد و صورت‌های دیگر همه ناشی از اشتباه کاتبان است.

یعقوب چرخى در ابتدا چندی در هرات، و مدتی در مصر به تحصیل علم اشتغال داشت. وی در مصر با زین‌الدین خوافی - بنیان‌گذار طریقه زینیه - هم‌درس بود و هر دو آنها از شاگردان شهاب‌الدین سیرافی بودند (غلام‌سرور، ۵۶۶/۱؛ جامی، ۳۹۹؛ الگار، ۸۱۹). او در ۷۸۲/ق ۱۳۸۰ م به بخارا رفت و پس از آنکه از علمای آن دیار اجازه فتوا گرفت، تصمیم داشت به چرخ بازگردد، اما اندکی پیش از ترک بخارا با بهاء‌الدین نقشبند دیدار کرد. در این دیدار، بهاء‌الدین طاقیه (کلاه) خود را به چرخى داد و وی را تشویق کرد تا به نزد تاج‌الدین دشت کولکی برود.

YAKUB-I SANTI, (Muhammad) Yakub b. Osman

Ismail melifin 2/546

Defakat, 436

Resakat, 58

EE. Supp. s. 50
Ahwar ord. inade

Risale-i Smigze

tarne risales:

- Atif efendi, 112

~~It. Mekteb, TY, 2420~~

- Sileymaniyeye, Zukir Aja, 265

" " , Lala Ismail, 205

" " , Hüsrev Paşa, 717

- Beyrut Devlet, Valiyiddin, 1715

- Sileymaniyeye, Sebti Ali Paşa, 2477

" " " " , 1182

" " " " , Caculleli, 2055

Terene-i Risale-i Smigze

- It. Mekteb, TY, 2320

- It. Belediyeye, 596

- Sileymaniyeye, Petar Paşa, 636

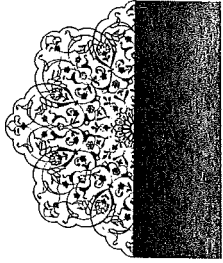
" " , Hacı Mehmet, 2471

" " " " , 2456

" " " " , Nafir Paşa, 446

- Millet, Ali Emin, 1332

رساله ابدالیه مولانا یعقوب چرخمی

(220082)

Jakub -i Gerhi

25 Ekim 2015

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

ناد کریمیان سردشتی

عضو هیأت علمی پژوهشگاه
میراث فرهنگی، صنایع
دستی و گردشگری

یعقوب فرزند عثمان فرزند محمود فرزند محمد فرزند محمود غزنوی چرخمی سررزنی معروف به «مولانا یعقوب چرخمی» از عرفا و پیشوایان طریقت نقشبندیه که تاریخ تولد وی معلوم نیست ولی بنا به تصریح خودش در تفسیر قرآن به سال ۷۸۲ هـ ق در بخارا خوابی دیده که داستان آن را نقل می‌نماید که نشان می‌دهد عمرش برای طلب علم و سفر به بخارا حداقل بیست سال بوده و در نتیجه می‌توان تخمین زد حدود سال‌های ۷۶۰-۷۷۰ ق متولد شده باشد.^۱ چرخمی نسبت از روستای چرخ می‌برد که مسقط الرأس وی بوده و این روستا امروزه در ولایت لوگر افغانستان واقع شده است.^۲ نسبت او را سررزنی نیز گفته‌اند که از روستای نزدیک چرخ است و مسکن آب‌آه و اجداد چرخمی آنجا بوده و خود نیز در رساله نائیه بدان اشاره دارد.^۳ پدر چرخمی، مولانا عثمان چرخمی از علماء و عرفاء، مردی پارسا و اهل سلوک بودند که در زهدش روایاتی نیز منقول است.^۴ چرخمی در آثار خود از پدرش چند جا یاد کرده و از وی یک رباعی و دعایی نقل می‌کند.^۵ مزار مولانا عثمان چرخمی در مسجدی با همین نام در شهر استروشن (= اوراتیبه) تاجیکستان واقع است.^۶

چرخمی، علوم مقدماتی را در زادگاه خود (چرخ) از پدرش فراگرفت و از آنجا برای تحصیلات به شهرهای هرات و بخارا راه افتاد. وی نخست در جامع شهر هرات به تحصیل پرداخت^۷ و سپس در سال ۷۸۲ ق از هرات به بخارا رفت^۸ در بخارا نزد اکابر و علمای آن جا اجازه فتوی دادن گرفت.^۹ چرخمی در بخارا بالاخره مرید رسمی خواجه بهاءالدین نقشبند (متوفی ۷۹۱ ق) پیشوای طریقت نوبنیاد نقشبندیه شد.^{۱۰} مدتی در خدمت خواجه نقشبند بود و مشغول سیر و سلوک، تا اینکه اجازه

رساله ابدالیه یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین آثار فارسی مولانا یعقوب چرخمی (متوفی

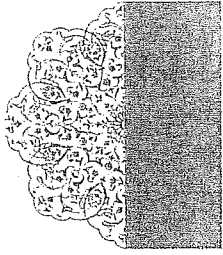
۸۵۱ ق) به شمار می‌آید. این رساله عرفانی در صفات اولیاءالله و برخی از مراتب و طبقات عرفانی آنان نگاشته شده و در آن به مقامات خواجه بهاءالدین نقشبند و علاءالدین عطار نیز اشاره شده است. چرخمی در این رساله به استناد سخنان عارفی چون هجویری در کشف المحجوب به شرح مقام اولیاءالله می‌پردازد و داستانی را در اثبات مرتبه اولیاء از زمان سلطان محمود غزنوی نقل می‌کند. چرخمی در رساله ابدالیه به طبقه‌بندی اولیاءالله براساس روایتی از پیامبر اکرم (ص) پرداخته و به ویژگی‌های قطب و ابدال بیشتر می‌پردازد. این رساله هرچند به طور مستقل در باب مرتبه و تعداد و صفات و خصوصیات ابدال نگاشته شده ولی پیش از چرخمی ابن عربی بیش از هر کس درباره ابدال و خصوصیات آنان سخن گفته است. در این مقاله ضمن شرح مختصری در خصوص احوال و آثار چرخمی، به ارزش و اهمیت این رساله و معرفی ویژگی‌های ادبی و عرفانی آن پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: رساله ابدالیه، مولانا یعقوب چرخمی، مراتب اولیاء، ابدال، عرفان نظری، تصوف نقشبندیه.

۱. چرخمی، تفسیر، ۱۳۳۱ق: ۷۷.
۲. جامی، ۱۳۳۶ ش: ۳۹۸؛ کاشفی، ۱۳۵۶ش: ج ۱: ۱۱۶.
۳. چرخمی، نائیه، ۱۳۵۲ش: ۱۳۹.
۴. چرخمی، نائیه، ۳۵۲ ش: ۹۷.
۵. چرخمی، تفسیر، ۱۳۳۱ق: ۱۱۵، ۲۱۲، ۲۴۰، ۳۲۲.
۶. کریمیان سردشتی، ۱۳۸۱ش: ۱۴۶.
۷. کاشفی، ۱۳۵۶ ش: ج ۱: ۱۱۹-۱۲۰.
۸. چرخمی، تفسیر، ۱۳۳۱ق: ۱۴۸.
۹. کاشفی، ۱۳۵۶ش: ج ۱، ۱۱۶.
۱۰. چرخمی، انسیه، ۱۳۶۲ش: ۱۲؛ کاشفی، ۱۳۵۶ش: ج ۱، ۱۱۶-۱۱۸.

رساله شرح نصاب الصبیان مولانا یعقوب چرخ

27 Ekim 2015

(220082)

Jakub-i Gerbi.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

مقدمه

یعقوب فرزند عثمان فرزند محمود فرزند محمد فرزند محمود غزنوی چرخى سررزى معروف به «مولانا یعقوب چرخى» از عرفا و پیشوایان طریقت نقشبندیه که تاریخ تولد وی معلوم نیست ولی بنا به تصریح خودش در تفسیر قرآن به سال ۷۸۲ هـ. ق در بخارا خوابی دیده که داستان آن را نقل می‌نماید که نشان می‌دهد عمرش برای طلب علم و سفر به بخارا حداقل بیست سال بوده و در نتیجه می‌توان تخمین زد حدود سال‌های ۷۶۰-۷۷۰ ق متولد شده باشد.^۱ چرخى نسبت از روستای چرخ می‌برد که مسقط الرأس وی بوده و این روستا امروزه در ولایت لوگر افغانستان واقع شده است^۲ نسبت او را سررزى نیز گفته‌اند که از روستای نزدیک چرخ است و مسکن آباء و اجداد چرخى آنجا بوده و خود نیز در رساله نائیه بدان اشاره دارد.^۳ پدر چرخى، مولانا عثمان چرخى از علماء و عرفاء مردی پارسا و اهل سلوک بودند که در زهدش روایاتی نیز منقول است.^۴ چرخى در آثار خود از پدرش چند جا یاد کرده و از وی یک رباعی و دعایی نقل می‌کند.^۵ مزار مولانا عثمان چرخى در مسجدی با همین نام در شهر استروشن (= اوراتیپه) تاجیکستان واقع است.^۶

چرخى، علوم مقدماتی را در زادگاه خود (چرخ) از پدرش فراگرفت و از آنجا برای تحصیلات به شهرهای هرات و بخارا رهسپار شد. وی نخست در جامع شهر هرات به تحصیل پرداخت^۷ و سپس در سال ۷۸۲ ق از هرات به بخارا رفت.^۸ در بخارا نزد اکابر و علمای آن جا اجازه فتوی دادن گرفت.^۹ چرخى در بخارا بالاخره مرید رسمی خواجه بهاءالدین نقشبند (متوفی ۷۹۱ ق) پیشوای طریقت نوبنیاد نقشبندیه شد.^{۱۰} مدتی در خدمت خواجه نقشبند بود و مشغول سیر و سلوک، تا اینکه اجازه ارشاد و تعلیم اصول طریقت خواجهگان را دریافت کرد.^{۱۱}

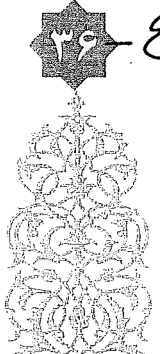
نادر کریمان سرزشتی

عضو هیات علمی
پژوهشگاه میراث فرهنگی،
صنایع دستی و گردشگری

رساله شرح نصاب الصبیان ابونصر فراهی یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین آثار فارسی مولانا یعقوب چرخى (متوفی ۸۵۱ ق) به شمار می‌آید. این رساله ادبی - لغوی در شرح واژگان عربی به فارسی نگاشته شده و در آن به نکته‌های ادبی و لغت‌شناسی اشاره شده است. چرخى در این رساله به استناد منابع ادبی و فرهنگ‌ها و قاموس‌ها به شرح نصاب الصبیان می‌پردازد. چرخى در رساله نصاب الصبیان بر اساس ترتیب تدوین نصاب به شرح لغات پرداخته و به توصیف برخی واژگان بیشتر می‌پردازد. این رساله یکی از کهن‌ترین شرح‌های نصاب الصبیان به فارسی است و البته قبل از چرخى نیز به شرح این رساله نویسندگان و ادبا اهتمام داشته‌اند. در این مقاله ضمن شرح مختصری در خصوص احوال و آثار چرخى، به ارزش و اهمیت این رساله و معرفی ویژگی‌های ادبی و فرهنگی آن پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: رساله شرح نصاب الصبیان، مولانا یعقوب چرخى، فرهنگ نویسی، زبان فارسی، زبان عربی، ابونصر فراهی.

۳۶-۴۳

رساله شرح نصاب الصبیان
مولانا یعقوب چرخى

۱ چرخى، تفسیر، ۱۳۳۱ ق: ۷۷.
 ۲ جامی، ۱۳۳۶ ش: ۳۹۸؛ کاشفی، ۱۳۵۶ ش: ج ۱: ۱۱۶.
 ۳ چرخى، نائیه، ۱۳۵۲ ش: ۱۳۹.
 ۴ چرخى، نائیه، ۱۳۵۲ ش: ۹۷.
 ۵ چرخى، تفسیر، ۱۳۳۱ ق: ۱۱۵، ۲۴۰، ۲۴۰، ۳۳۲.
 ۶ کریمیان سردشتی، ۱۳۸۱ ش: ۱۴۶.
 ۷ کاشفی، ۱۳۵۶ ش: ج ۱: ۱۱۹-۱۲۰.
 ۸ چرخى، تفسیر، ۱۳۳۱ ق: ۱۴۸.
 ۹ کاشفی، ۱۳۵۶ ش: ج ۱: ۱۱۶.
 ۱۰ چرخى، انسیه، ۱۳۶۲ ش: ۱۲؛ کاشفی، ۱۳۵۶ ش: ج ۱: ۱۱۶-۱۱۸.
 ۱۱ کاشفی، ۱۳۵۶ ش: ج ۱: ۱۱۹؛ چرخى، انسیه، ۱۳۶۲ ش: ص ۱۲-۳۸.

220082

YA'KÙB-i ÇERHÎ

1 AHMET CAHÎD HAKSEVER, XV. yüzyıl bir Türk Sufisi: Yakub-ı Çerhi, Ankara Üniversitesi, Doktora, 2005

"YAKUB GERH" u

TSU

tt-shushud, "Masters..." s. 53-54

چرخى تا قرن دوازدهم در شبه‌قاره به سر مى‌بردند. يکى از نبیره‌هاى او به نام سيد محمود را عبدالقادر بيدل دهلوى* ديده بود و يکى از احفاد چرخى را در هندوستان محمد هاشم کشمى (متوفى ۱۰۴۲) تعليم ذکر داده بود (چرخى، ۱۳۳۶ ش، همان مقدمه، ص ۱۰۵؛ احرار، تعليقات نوشاهى، ص ۴۴۹؛ نوشاهى، ص ۴۷).

آثار. ۱) رساله ابداليه، در بيان صفات و مراتب اولياء الله، که در آن به مقامات خواجه بهاء‌الدین نقشبند و خواجه علاء‌الدین محمد بخارى نیز اشاره شده است. محمد نذير رانجها آن را در اسلام‌آباد (۱۳۵۷ ش) چاپ و در لاهور (۱۳۹۸) به اردو ترجمه و منتشر کرده است.

۲) رساله اُنسيه، در گزارش سير و سلوک مؤلف و بهره‌هاى معنوى او از بهاء‌الدین نقشبند و علاء‌الدین محمد بخارى. مؤلف در آن مخصوصاً فضيلت مداومت بر وضو و ذکر خفى، که به اصطلاح نقشبنديان آن را «وقوف عددى» مى‌گویند، و نمازهاى نَسْفَل (مستحب) را بيان کرده است. اين رساله نخستين بار در ۱۳۱۲ در دهلى چاپ سنگى شد، سپس محمد نذير رانجها آن را همراه با ترجمه اردو در اسلام‌آباد (۱۳۶۲ ش) چاپ کرد.

۳) تفسير قرآن معروف به تفسير يعقوب چرخى، آخرين اثر چرخى (تأليف ۸۵۱)، که تفسير بخشى از اجزای قرآن است شامل تعوذ (استعاذه)، بسمله، سوره فاتحه و جزءهاى بيست و نهم و سى‌ام. مؤلف عمده مطالب را از تفسير الکشاف زمخشرى و تفسير موفوق‌الدین کواشى برگزيده و با اضافات، به روش علمى و عرفانى، به فارسى ساده و روان نگاشته است. اين تفسير بارها در شبه‌قاره چاپ سنگى شده است. چاپ لاهور (۱۳۳۱) حاشيه‌اى دارد به نام روضه المآرب نگاشته ولى محمدبن ملامروت خجندى قندهارى. سيد پادشاه حاجى سيد عطايى، معروف به حاجى همدانى، تفسير چرخى را در ۹۹۳ به ترکى جغتايى، غراب‌زاده احمدبن عبدالله (متوفى ۱۰۹۹) به ترکى عثمانى و محمد نذير رانجها به اردو (لاهور، ۱۳۸۴ ش / ۲۰۰۵) ترجمه کرده است (استورى، ج ۱، بخش ۱، ص ۹؛ منزوى، ج ۱، ص ۲۳-۳۰). رانجها (چرخى، ۱۳۶۲ ش، مقدمه، ص ۵۸) علاوه بر تفسير چرخى، ترجمه‌اى از قرآن به زبان تاجيکى را نيز به يعقوب چرخى نسبت داده که، در اصل، همان تفسير فارسى اوست.

۴) جماليه: حورانيه، در شرح يکى از رباعيات معروف شيخ ابوسعيد ابوالخير (حورا به نظاره نگارم صف زد) به روش مَعْرِفَانِي؛ که به کوشش محمد نذير رانجها در مجله دانش (چاپ

چرخ چاه ← چرخاب

چرخى، يعقوب، مؤلف و عارف طريقه نقشبديه* در قرن نهم. پدر او، عثمان‌بن محمودبن محمد غزنوى چرخى سررزى، فردى متقى و صاحب ذوق بود. نياکان او در سررز، ديپى در نزديكى چرخ* زندگى مى‌کردند (چرخى، ۱۳۳۶ ش، بخش ۱، ص ۱، ۴۴؛ احرار، مقدمه نوشاهى، ص ۳۸). چرخى براى تحصيل علوم، مدتى در هرات مقيم خانقاه خواجه عبدالله انصارى* بود (← احرار، ص ۲۹۷؛ فخرالدین صفى، ج ۱، ص ۱۱۹-۱۲۰). در ۷۸۲ از هرات به بخارا سفر کرد و در راه، در فتح‌آباد به خواندن تفسير بياضوى پرداخت. در بخارا از بزرگان و دانشمندان اجازه فتوا دادن گرفت. در مصر، به همراه زين‌الدین ابوبکر خوافى*، شاگرد مولانا شهاب‌الدین سيرامى شد (احرار، ص ۲۰۸؛ فخرالدین صفى، ج ۱، ص ۱۱۶، ۱۱۹)، سپس به بخارا رفت و در طريقه خواجگان* مريد خواجه بهاء‌الدین نقشبند* شد (چرخى، ۱۳۶۲ ش، ص ۱۲؛ احرار، ص ۱۸۸). مدتى در ملازمت او به سر برد و از او کلاه و اجازه دريافت کرد (چرخى، ۱۳۶۲ ش، ص ۱۲-۱۳، ۱۵، ۳۸). بعد از آن، با اجازه خواجه نقشبند، بخارا را ترک گفت و براى تکميل تربيت نزد علاء‌الدین محمد بخارى* رفت. چرخى، پس از وفات خواجه بهاء‌الدین نقشبند، دوباره در چغانيان* به خدمت علاء‌الدین محمد بخارى رسيد و چندين سال نزد او تربيت يافت و پس از وفات وی، به ترويج طريقه نقشبديه پرداخت (همان، ص ۱۳-۱۵؛ فخرالدین صفى، ج ۱، ص ۱۱۹). مهم‌ترين کس در حلقه مريدان او خواجه عبدالله احرار* بود که باعث نفوذ و گسترش طريقه خواجگان در ماوراءالنهر و سرزمينهاى همجوار شد (← فخرالدین صفى، ج ۲، ص ۴۳۱-۴۳۲؛ نيز ← احرار، همانجا).

چرخى در ۵ صفر ۸۵۱ درگذشت (غلام سرور لاهورى، ج ۱، ص ۵۶۷؛ نفيسى، ج ۱، ص ۲۶۵؛ قس استورى، ج ۱، بخش ۱، ص ۹، که به نقل از طبقات شاه‌جهانى، تاريخ درگذشت او را ۸۳۸ نوشته است). مدفن او در حوالى دوشنبه، پایتخت تاجيکستان، است (فخرالدین صفى، ج ۱، ص ۱۱۶؛ احرار، همان مقدمه، ص ۳۸). مزارى در نزديكى چرخ، که مردم محل آن را آرامگاه يعقوب چرخى مى‌دانند، در واقع مزار پدران اوست (چرخى، ۱۳۳۶ ش، بخش ۱، مقدمه خليلی، ص ۱۰۴). چرخى دو پسر داشت. يکى در هفده سالگى درگذشت و ديگرى يوسف نام داشت که جانشين پدر شد (← چرخى، ۱۳۳۱، ص ۱۰۶؛ نفيسى، ج ۲، ص ۷۷۸). برخى از اخلاف

محمد نذیر رانجها *

دو اثر غیر چاپی (۱۱) مولانا یعقوب چرخي

مولانا یعقوب بن عثمان غزنوی ثم چرخي (۷۶۳-۸۵۱ هـ) یکی از بزرگان و نویسندگان طریقه نقشبندیه است که در آسیای جنوبی به وسیله «تفسیر چرخي» که بزبان فارسی نوشته است، شهرت دارد.

اینجانب از مدتی پیش در آثار خطی چرخي که تاکنون چاپ نشده به تحقیق و تتبع پرداخته ام و آن ها را به اردو ترجمه کرده ام و فعلاً دو اثر چرخي بگوشش نگارنده این اوراق چاپ شده است. یکی: رساله ابدالیه به فارسی که در ۱۹۷۸ م مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان (اسلام آباد) آن را منتشر کرده است و در همان سال ترجمه اردوی آن رساله که نگارنده انجام داده بود از طرف مؤسسه انتشارات اسلامی لاهور به چاپ و نشر رسیده است.

دیگر: رساله انسیه به فارسی که همراه با ترجمه اردو و تعلیقات در سال ۱۹۸۳ م از طرف مرکز مذکور و مکتبه سراجیه خانقاه احمدیه سعیدیه موسی زئی شریف (بخش دیره اسماعیل خان) چاپ شده است.

اینک دو اثر دیگر مولانا چرخي که برای اولین بار چاپ می شود،

* زاده: ۸ ژانویه ۱۹۵۱ م، وابسته به مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان - اسلام آباد -

آثار: ۱ - تصحیح نسایم گلشن شرح گلشن راز از شاه داعی الی الله شیرازی . ۲ - تصحیح شرح مثنوی معنوی از شاه داعی .

تقدیم دانشمندان می گردد :

۱ - شرح اسماء الحسنی :

چنانکه از نامش پیدا است این رساله در شرح و تفسیر نود و نه نام خدای متعال است . از این رساله سه نسخه خطی در پاکستان موجود است :

- الف - بخش اٹک ، مکھڈ ، کتابخانہ مولانا محمد علی : محمد صالح ، نستعلیق ، سده ۱۱ ، ۲۲ ص ، (پروفیسور ملک محمد اقبال) .
- ب - بخش خیرپور ، پیرگوٹھ ، مدرسہ راشدیہ : نستعلیق ، قربان سید بن سید فخرالدین ، ۵ رمضان ۱۲۶۰ هـ ، ۲۶ ص (سید خضر نوشاهی) .

- ج - راولپنڈی ، گوڑہ شریف ، دربار پیر مهر علی شاه :
- نستعلیق ، سده ۱۳ هـ ، ۲۸ ص ، ۱۵ س ، (پروفیسور ملک محمد اقبال (۱۲) . من نسخه «وج» را دیده ام و از آن رو نویسی کرده ام .

۲ - حورائیه یا جمالیه :

- این رساله در شرح رباعی منسوب به شیخ ابو سعید ابوالخیر (م ۴۴۰ هـ) می باشد . رباعی اینست :
- حورا به نظاره نگارم صف زد

رضوان زتعجب کف خود برکف زد

آن خال سیه بر آن رخان مطرف زد

ابدال زبیم چنگ در مصحف زد

از این رساله دو نسخه در پاکستان موجود است :

- الف - اسلام آباد ، کتابخانہ گنج بخش ، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان ، ش ۴۴۸۴ : نستعلیق پخته ، پیرامون ۱۱۰۰ هـ .
- (ص ۱۵۴ - ۱۶۱) در کلفون به خامه نویسنده ، رساله جمالیه ، نامیده

یحیی سمرقندی

یعقوب چرخي

آمده است و این اشتباه تا منابع امروزین کشیده شده است. با توجه به قصیده‌ای از ضیاءالدین خجندی در ستایش او، وی همروزگار محمد عوفی بود و عوفی، گذشته از این‌که وی را دارای دیوانی کم حجم ولی بسیار خواندنی دانسته، قصادید، غزلیات و رباعیاتی از او آورده است. در مجمع الفصحا وی با حسام‌الدین بختیار بن زنگی سلجوقی از شاعران و ندیمان ویژه بیغو ملک که برای او شعر نیز می‌سرود، یکی دانسته شده است. شعر حسام‌الدین زنگی در ستایش بیغو، در لباب الالباب به نام بیغو ملک آمده است. دلیل دیگر این مسئله تخلص بیغوی برای حسام‌الدین زنگی به مناسبت ممدوح او، بیغو ملک بوده است. بیغو ملک نمونه‌ای از پادشاهان دوست‌دار فرهنگ ایرانی و زبان پارسی در میان ترکان فرارود است و اشعار سنجیده زیبا و پخته او و یاری او به گسترش فرهنگ پارسی، نشانگر این دوستی است.

منابع: تاریخ ادبیات در ایران، ۷۲۹/۲ - ۷۳۱؛ تاریخ بیهقی، چاپ نفیسی، ۱۳۷۰/۳؛ تاریخ غزنویان، صفحات فراوان؛ تاریخ نظم و نثر، ۴۹/۱؛ ترکستان‌نامه، ۵۷۳/۱؛ دایرة‌المعارف ادبیات و صنعت تاجیک، ۵۲/۱ - ۵۹؛ لباب الالباب، ۵۲/۱ - ۵۹؛ مجمع الفصحا، ۱۷۳/۱ - ۱۷۴.

ضیایی

یحیی سمرقندی (yah.yā-ye.sa.mar.qan.di)، حاجی یحیی، ۱۰۷۴ق، شاعر تاجیک. اصلش از ولایت اشتیخان از توابع ساغوج سمرقند بود. بیشتر عمر خود را در سمرقند به فراگیری دانش‌های روزگار خود گذراند و سپس به شاعری روی آورد. «... لیکن از گردش چرخ نافرجام و از اطوار زبون ایام در دماغش گرفت ... قطع تعلیقات و ترک ملاقات به خودش واقربا و دوست آشنا کرده نه در لباس تجرید بلکه مجردانه و مردانه عازم زیارت مکه معظمه گردید ... سپس به هندوستان و فرارود سفر کرد و سرانجام به سمرقند بازگشت. «... در اثنای راه نه با امرانه با پادشاه ملاقات کرده مبدا مطمع او طمع افتد ... حرف طمع را آشنای زبان و لسان خویش اصلاً نگردانید ...» به همین سبب احترام مردم به او افزوده شد. یحیی در مدرسه قاضی ساقی رامشتی، در نزدیکی مسجد تیمور (مشهور به مسجد بی‌بی خانم) ساکن بود. شرح زندگانی او را ملاصادق در تذکره خود آورده است. ملا سرافراز ماده تاریخ مرگ او را چنین سروده است: «بسته محمل عاقبت سوی بیابان عدم - حاجی یحیی،

آن‌که دارد کعبه مقصد خطاب / سال تاریخ وفاتش را طلب کردم ز عقل - گفت رفت از دار فانی حاجی یحیی در جواب». این رباعی از او است: «یحیی، به نشاط از پی پیمان‌ه رویم - افتان و خیزان بر در میخانه رویم - از مجلس می‌کشان چو مینای شراب / در خنده به گریه‌های مستانه رویم».

منابع: تذکره ملیحای سمرقندی، ۱۵۷ - ۱۵۸؛ سخنوران صیقل روی زمین، ۱۹۲ - ۱۹۳.

معصومی

یزدان‌قلی بخارایی (yaz.dān.qo.li-ye.bo.xā.rā.i)، سده یازدهم هجری، شاعر تاجیک. از زندگی او آگاهی چندان در تذکره‌ها نیامده است. از طایفه ترکان و از بزرگان بخارا بود. شعر را رسا و مهیج می‌سرود. از او تنها چند بیت شعر به یادگار مانده است. از اشعار او است: «چشم سیه مست تو در آینه جا کرد - تا آینه چشمی به تماشای تو وا کرد».

منابع: تذکره نصرآبادی، ۴۴۰؛ الذریعه، ۱۳۱۱/۹؛ صبح گلشن، ۶۱۵؛ صفح ابراهیم، برگ ۳۵۰، شماره ۵۶؛ مخزن الغرائب، ۸۱۲/۵.

رشنوزاده

یعقوب چرخي (yaē.qub-e.čar.xi)، یعقوب فرزند عثمان فرزند محمود فرزند محمد غزنوی، معروف به چرخي، - حصار شادمان ۸۵۱ق، عارف ایرانی. نسبتش را سروری نیز یاد کرده‌اند. در روستای چرخ - بر سر راه کابل به غزنه - زاده شد. دانش‌های ابتدایی را در زادگاه خود از پدرش فراگرفت؛ سپس برای ادامه تحصیل به هرات و مصر سفر کرد. در مصر با شیخ زین‌الدین خوافی، شاگرد مولانا شهاب‌الدین سیرامی همراه بود. برای ارشاد نزد بهاء‌الدین نقشبند رفت و بهاء‌الدین تربیت او را به جانشین خود، خواجه علاء‌الدین عطار واگذار کرد. یعقوب به چغانیان نزد علاء‌الدین رفت و تا پایان زندگانی مرادش در آن‌جا پیش او ماند. چندی نیز در شیراز نشیمن داشت. آرامگاه وی در نزدیکی دوشنبه، پایتخت تاجیکستان، جایی‌که پیش از این روستای حصار شادمان بوده، نهاده است. یعقوب چرخي از پیشوایان پرآوازه سلسله نقشبندیه و مرشد عارف نامی، خواجه عبیدالله احرار بود. وی آثاری چند به فارسی دارد. از آثارش: تفسیر یعقوب چرخي که تفسیر کوتاه قرآن است و نخستین بار در ۱۸۷۰م در لاهور و پس از آن چندین بار

می‌شود و نسخه‌های خطی دیگری که در درون و پیوست تاج
 القمص است به شماره‌های ۴۰۴۰، ۸۰۷۴، ۵۴۲۳، ۸۰۵۹ در
 مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان موجود است.

منابع: ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، ۷۲۲/۲؛ فهرست
 مشترک نسخه‌های خطی فارسی پاکستان، ۷/۱، ۱۳، ۹۲۶/۶؛
 فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیه‌الله العظمی
 مرعشی نجفی، ۱۱۷/۲۵؛ فهرستواره کتابهای فارسی، ۲۸۳/۱
 ۱۵۶۶/۳

Persian Literature, C. A. Storey, 1/96.

رشنوزاده

الانسان الكامل (al.en.sā.nol.kā.mel)، کتابی به فارسی در
 شناخت مفاهیم عرفانی از عزیز نسفی (ز ۶۷۱ق). نسفی در
 این کتاب، باور صوفیه را درباره انسان کامل باز می‌گوید. از دید
 نسفی انسان کامل یا انسان برتر کسی است که دارای گفتار نیک،
 کردار نیک، اخلاق نیک و معارف در حد کمال باشد. کتاب
 دارای یک مقدمه و بیست و دو رساله است که هر رساله چهار تا
 پانزده فصل را دربر می‌گیرد. در مقدمه، از علوم می‌گوید که
 دانستن آن برای سالکان ضروری است. رساله‌ها به ترتیب
 عبارتند از در بیان معرفت انسان، در بیان توحید، در بیان
 آفرینش ارواح و اجسام، در بیان مبدأ و معاد بر قانون اهل
 حکمت، در بیان سلوک، آداب الخلوة، در بیان عشق، در بیان
 آداب اهل تصوف، در بیان بلوغ و حریت، در بیان آن که عالم
 صغیر نسخه و نموداری از عالم کبیر است، در بیان عالم ملک و
 ملکوت و جبروت (رساله‌های ۱۱، ۱۲، ۱۳)، در بیان لوح،
 قلم و دوات، در بیان لوح محفوظ، جبر و اختیار و حکم، قضا
 و قدر، در بیان لوح محفوظ عالم صغیر، در بیان احادیث اوایل،
 در بیان وحی، الهام و خواب راست، در بیان سخن اهل
 وحدت، سخن اهل وحدت در بیان عالم، در بیان ذات و نفس و
 وجه و در بیان صفت و اسم و فعل و در بیان بهشت و دوزخ. نشر
 کتاب ساده، رسا و زیبا است. این کتاب به کوشش ماژیران موله
 در ۱۹۶۲م در تهران به چاپ رسیده است.

منابع: ارزش میراث صوفیه، ۹۰، ۱۰۳، ۱۶۹، ۲۵۸، ۲۶۳، ۲۷۰؛
 الانسان الكامل؛ تاریخ ادبیات در ایران، ۱۲۲۳/۳ - ۱۲۲۴؛ تاریخ
 نظم و نثر، ۷۲۲/۲ - ۷۲۳؛ جستجو در تصوف، ۱۶۰/۲ - ۱۶۶؛ مؤلفین
 کتب چاپی فارسی و عربی، ۵۵۴/۶ - ۵۵۵.

جوادیان

انسب بخارایی (an.sab-e.bo.xā.rā.i)، منصور خواجه، سده
 سیزدهم هجری، شاعر تاجیک. از زندگانی وی چندان آگاهی در دست نیست.
 تنها می‌دانیم که طبع نیکو داشت و مخمس و غزل می‌سرود.
 مجموعه‌ای از مخمسات و غزلیات انسب بخارایی در جنگی به
 شماره ۳۲۹۹ در کتابخانه آکادمی علوم تاجیکستان نگه‌داری
 می‌شود. نمونه‌ای از شعر او است: «نه مرا جام‌جم و ملک
 سکندر در کار - شاهد معنی و شعر خوش و دلبر در کار».

منابع: ادبیات تاجیک در نیمه دوم عصر هجده و اوایل عصر نوزده،
 ۲۷، ۳۳، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۵۵، ۵۸؛ تحفة الاحباب، ۱۳ - ۱۵؛
 فهرست دست‌نویس‌های شرقی در آکادمی علوم تاجیکستان، ۵۲۳/۲؛
 نمونه ادبیات تاجیک، ۲۰۶ - ۲۰۷.

معصومی

انسی اوراتیگی (on.si-ye.u.rā.tap.pe.gi)، سده دهم هجری،
 شاعر تاجیک. از زندگی او آگاهی دقیق نداریم. مردی زاهد و
 پرهیزکار، آزاداندیش و آسوده از جاذبه‌های زندگی دنیوی بود.
 مطربی در تذکره خویش آورده که: «... سر بر آستانه اهل الله
 می‌سوده و غبار هستی را به باد نیستی می‌داده، از ابتدای حال تا
 زمان ارتحال، خود را از دغدغه عشق مجاری خالی
 نمی‌داشته ... آینه دل را به مشاهده جمال ایشان مصفا و مجلا
 می‌گردانیده.» نمونه‌ای از شعر اوست: «من خفته و آه گرم بیدار -
 چون شمع که بر مزار سوزد».

منابع: تذکره الشعراى مطربى، ۲۲۴ - ۲۲۵؛ گلزار جاویدان،
 ۱۶۱/۱.

رشنوزاده

انسیه (on.si-ye)، رساله‌ای به فارسی در قواعد و رسوم سلوک
 صوفیان طریقه نقشبندیه، نوشته یعقوب چرخى فرزند عثمان
 بن محمود بن محمد غزنوی، نویسنده و عارف ایرانی
 (حصار شادمان ۸۵۱ق). این اثر سخنان و مناقب خواجه
 بهاءالدین نقشبند (- ۷۹۱ق)، فضایل سلسله نقشبندیان و
 یادکرد برخی از صوفیان مشهور دیگر را در بر گرفته است. مؤلف
 درباره سبب تألیف این اثر در دیباچه می‌گوید: «تا سبب انس
 اصحاب گردد.» رساله انسیه در یک دیباچه، شش فصل و یک
 خاتمه تدوین شده است و مطالبی در فضیلت دوام وضو، در